

doi: 10.33249/2663-2144-2019-84-11-23-31

UDC 3.33.339.5

ECOLOGICAL COMPONENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES EXPORT POLICY UNDER CONDITIONS OF EU-UKRAINE ASSOCIATION AGREEMENT**E. Levkovskyy**

e-mail: Evgenyy.Levkovskyy@gmail.com
Zhytomyr National Agroecological University
7, Staryi Blvd, Zhytomyr, 10008, Ukraine

The necessity of increasing the environmental requirements to agri-food products trade with European countries consequently to the critical environmental state is substantiated. It is underlined that the ecological component is a prerequisite for export in accordance with current world and European standards of safety and quality of products. The content of the DCFTA on the common trade policy and strategic issues of fair and open trade, which is consistent with the Sustainable Development Goals, is disclosed. The main elements of trade agreements content, which are related to ecological issues and should be observed by trade partners (like environmental legislation, natural resources trade (timber and fisheries), illegal fauna and flora trade, combating climate change, corporate social responsibility etc.) are determined. It is noted, that, existing in a globalization environment, Ukraine should not ignore the role of agricultural holdings in export of products, since they provide most of the foreign currency into the country. At the same time, it is indicated the predominance of highly specialized production and agricultural resource trade in agroholdings activity. Consequently, ecological measures of agricultural enterprises' activity (including leading agroholdings) as the main subjects of foreign economic activity were analyzed. Both progressive gains in export of agri-food products relating to ecological requirements (based on the example of key players of the world agricultural market) and negative (caused by non-compliance with conditions of DCFTA) were defined. The perspectives on further ecologization of agribusiness, (such as prioritized by the EU Common Agricultural Policy evolution), were generalized.

The purpose of the research paper is justification of the main advantages and practical measures in agricultural enterprises (agroholdings) environmental policy and risks identification for agriculture from non-compliance and violation of environmental management principles under the Ukraine–European Union Association Agreement requirements implementation conditions. The objectives of the study are: identification of both positive and negative features of agriculture economic activities export oriented at EU agribusiness market agribusiness enterprises. The following scientific methods were applied in the research process of: monographic, analytical, statistical, etc.

Key words: *agribusiness, agro-holding, environmental security, export, European integration, EU Common Agricultural Policy, trade policy, sustainable development.*

ЕКОЛОГІЧНА СКЛАДОВА ЕКСПОРТНОЇ ПОЛІТИКИ ПІДПРИЄМСТВ АГРОБІЗНЕСУ В УМОВАХ УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄС**Є. В. Левківський**

e-mail: Evgenyy.Levkovskyy@gmail.com
Житомирський національний агроєкологічний університет
бульвар Старий, 7, м. Житомир, 10008, Україна

Обґрунтовано необхідність посилення екологічних вимог у торгівлі агропродовольчою продукцією з європейськими країнами у зв'язку з критичним станом навколишнього природного середовища. Метою наукової статті є аналіз та обґрунтування основних переваг й практичних заходів в екологічній політиці підприємств аграрного бізнесу (агрохолдингів) та виявленні ризиків для сільського господарства від недотримання і порушення екологічних принципів господарювання в умовах

виконання вимог Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС. Завдання дослідження полягають у виявленні як позитивних, так і негативних рис агрогосподарювання експортоорієнтованих на європейський ринок підприємств агробізнесу. У процесі дослідження застосовано такі наукові методи: монографічний, аналітичний, статистичний тощо.

Зазначено, що екологічна складова є обов'язковою умовою експорту відповідно до діючих світових та європейських стандартів безпечності і якості продукції. Розкрито зміст Угоди про ПВЗВТ в частині спільної торговельної політики та стратегічних питань чесної і відкритої торгівлі, що відповідає цілям сталого розвитку. Виділено основні положення змісту торговельних угод, яких мають дотримуватися торговельні партнери і які стосуються екологічних питань, а саме: екологічного законодавства, торгівлі природними ресурсами (дервиною та рибними), незаконної торгівлі видами фауни і флори, боротьби зі змінами клімату, корпоративної соціальної відповідальності тощо. Відмічено, що, перебуваючи в глобалізаційному середовищі, Україна не повинна ігнорувати роль аграрних холдингів в експорті продукції, оскільки на них припадає найбільша частина валютних надходжень в країну. Разом з тим, вказано на переважання в діяльності агрохолдингів вузькоспеціалізованого виробництва і торгівлі переважно сільськогосподарською сировиною. З огляду на це, здійснено аналіз екологічних заходів господарської діяльності підприємств агробізнесу, основних суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, зокрема провідних агрохолдингів. Виявлено як прогресивні здобутки в експорті продукції з урахуванням екологічних вимог (на прикладі ключових гравців світового аграрного ринку), так і негативні як наслідок недотримання Умов угоди про ПВЗВТ. Узагальнено перспективи щодо подальшої екологізації в агробізнесі на кшталт Спільної аграрної політики ЄС, яка прогресує у даному напрямку і постійно реформується.

Ключові слова: агробізнес, агрохолдинг, екологічна безпека, експорт, європейська інтеграція, Спільна аграрна політика ЄС, торговельна політика, сталий розвиток.

Вступ

Однією із вимог європейського законодавства є відповідність Спільної аграрної політики ЄС (САП ЄС) високим екологічним стандартам. Відповідно зовнішньоекономічна діяльність має здійснюватися не лише з метою максимізації прибутку, але й з урахуванням важливості екологічних питань. За певних умов екологічні пріоритети у зовнішньоторговельних відносинах між суб'єктами господарювання можуть сприяти сталому розвитку країни, підвищенню рівня добробуту населення, покращенню стану навколишнього середовища.

Водночас, характерними явищами сучасного стану сільського господарства і системи господарювання стали такі: втрата агробіорізноманіття, тобто недовикористання потенціалу та природно-ресурсних можливостей галузі щодо розширення асортименту агропродовольчої продукції; повільні темпи екологічної модернізації агропромислового виробництва; збільшення обсягів відходів агровиробництва та надмірне до критичних обсягів водоспоживання, особливо у таких галузях, як птахівництво, харчова промисловість, окремих підгалузях рослинництва; значне

застосування мінеральних добрив та ядохімікатів; забруднення ґрунтових і поверхневих вод (річок, озер, морів, океанів); спустошення територій лісових насаджень тощо.

Отже, сільське господарство на відміну від інших галузей, безпосередньо впливає на стан екологічного середовища через діяльність підприємств аграрного бізнесу. Втрата природних характеристик галузі призводить до катастроф не лише локального, але й світового масштабу. Зазначені проблеми завдають значної шкоди навколишньому середовищу та вимагають необхідних заходів з мінімізації ризикованого підприємництва з боку аграрних холдингів та інших підприємств аграрного бізнесу, що значною мірою сприятиме підвищенню ефективності експортної діяльності суб'єктів господарювання на європейському ринку.

В останнє десятиріччя у змісті наукових праць як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників все частіше спостерігається зв'язок між процесом і обсягами виробництва агропродовольчої продукції, масштабами експорту та екологічною безпекою підприємства. Виявляються мотивуючі чинники зовнішньоекономічної діяльності з одночасним аналізом основних гальмівних причин

невідповідності агропродовольчих товарів екологічним нормам і стандартам, що встановлені і діють на європейському і світовому ринках. Сертифікація експортної продукції – процедура відповідності, що підтверджує факт безпечності продукції. Це своєрідна гарантія якості агропродовольчої продукції. Аналіз ситуації стосовно формування механізму здійснення експортних операцій екологічно безпечною продукцією за європейськими нормами, обґрунтування основних засад САП ЄС у процесі еволюції та сучасними реаліями її розвитку здійснюють такі вчені: Т. Зінчук (*Zinchuk, 2008; Zinchuk et al., 2019*), О. Могильний та О. Ходаківська (*Mogilnij et al., 2017*), О. Попова (*Popova, 2013*), Н. Хомюк (*Homjuk, 2019*), В. Шукалович (*Shucalovych, 2019*) та інші. Перспективи розвитку САП ЄС на період до 2025–2030 рр. представлені у науковій праці європейських дослідників (*European, 2016*). Виходячи з орієнтирів сучасної САП ЄС, є можливим формування експортної стратегії вітчизняних аграрних підприємств з урахуванням фактора безпечності і якості агропродовольчої продукції.

Метою дослідження є обґрунтування переваг та практичних заходів в екологічній політиці підприємств аграрного бізнесу, зокрема аграрних холдингів, а також виявлення ризиків від недотримання і порушення екологічних принципів господарювання.

Матеріали та методи

Методами наукових досліджень слугували такі: монографічний (для виокремлення позитивного досвіду діяльності агроструктур у сфері екологічно безпечної організації виробництва продукції), аналітичний (з метою дослідження умов і обґрунтування результатів виконання Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС в сільському господарстві), статистичний (для узагальнення показників експортної діяльності підприємств-суб'єктів ЗЕД). Методичною базою дослідження стали основні положення Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС, Договір про Європейський Союз, концепції та погляди, представлені в аналітичних оглядах науковців і агровиробників з питань екологічної діяльності аграрних підприємств – суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності.

Результати досліджень та обговорення

Внаслідок створення та дії поглибленої і всеосяжної зони вільної торгівлі між Україною та ЄС (ПВЗВТ) суттєво активізувався процес руху сільськогосподарських товарів. В свою чергу, відмічається збільшення обсягів виробництва продукції та зростання ролі вертикально інтегрованих структур аграрного бізнесу в експортно-імпортній діяльності. Найбільшими експортерами та імпортерами сільськогосподарської продукції є країни-члени ЄС, для яких екологічні питання є невід'ємною частиною торговельної політики, що є важливим критерієм формування вітчизняної експортної стратегії в аграрному бізнесі.

Будучи виключним повноваженням ЄС, торговельна політика розглядається не як прерогатива окремих країн-членів, а законодавчо прийнята загальна міждержавна політика. Відповідно тільки ЄС, а не будь-яка окрема держава об'єднання, може укласти міжнародні торговельні угоди. Основні засади європейської торговельної політики закладено в Договорі про функціонування ЄС (Договір), де зазначено, що повноваження ЄС стосуються як торгівлі товарами і послугами, так і комерційних аспектів інтелектуальної власності та прямих іноземних інвестицій. У Статті 207 Договору відмічено, що “Спільна торговельна політика ґрунтується на уніфікованих принципах, зокрема стосовно змін тарифних ставок, укладання тарифних та торговельних угод, пов'язаних із торгівлею товарами та послугами, а також торговельних аспектів інтелектуальної власності, прямих іноземних інвестицій, досягнення уніфікованості заходів лібералізації, експортної політики та заходів для захисту торгівлі, таких як ті, які вживають у випадку демпінгу або субсидування. Спільна торговельна політика здійснюється у контексті принципів та цілей зовнішньої діяльності Союзу” (*Ecologichni, 2019; Consolidovany, 2019*). Цілі європейської торговельної політики спрямовані на досягнення чесної і відкритої торгівлі, відкриття ринків з ключовими партнерськими країнами, дотримання “правил гри”, відповідність принципам сталого розвитку.

У 2015 р. була прийнята стратегія ЄС у сфері торговельної політики: “Торгівля для всіх. У напрямку більш відповідальної торгівлі та

інвестиційної політики”. Стратегічними питаннями, які безпосередньо стосуються охорони навколишнього середовища виокремлено, такі: 1. Забезпечення доступу до енергії та сировини. Положення торговельних угод з третіми країнами повинні дотримуватися поваги до суверенітету кожної держави над її природними ресурсами і не повинні перешкоджати діям з охорони довкілля, включаючи боротьбу зі змінами клімату. 2. Здійснення оцінки впливу на сталість. 3. Договори ЄС вимагають, щоб ЄС сприяв своїм цінностям, включаючи розвиток бідних країн, високі соціальні та екологічні стандарти, повагу до прав людини у світі. 4. Досягнення Цілей сталого розвитку. Важливість потенційного внеску торговельної політики в сталий розвиток була підтверджена у Порядку денному для сталого розвитку 2030 (*Trade, 2019*).

ЄС та торговельні партнери, відповідно до вписаних спеціальних положень торговельних угод, мають дотримуватися таких вимог:

- виконання міжнародних трудових та екологічних стандартів та угод;
- ефективного використання екологічного і трудового законодавства;
- виконання екологічних і трудових законів для заохочення торгівлі;
- забезпечення сталої торгівлі такими природними ресурсами, як деревина та рибні ресурси;
- боротьба з незаконною торгівлею видами флори та фауни, які знаходяться на межі знищення;
- заохочення торгівлі, яка підтримує боротьбу із кліматичними змінами;
- сприяти практиці корпоративної соціальної відповідальності (*Resursno-analitychnyi, 2017*).

Отже, з метою забезпечення рівних умов, торгівля для всіх країн-учасниць, ЄС імплементує свою торговельну політику на засадах:

міжнародних екологічних норм, які визначені міжнародними екологічними угодами; дії системи екологічних стандартів, технічного регулювання і оцінки відповідності. Основні зобов'язання щодо дотримання екологічних стандартів встановлені в Угоді про асоціацію між Україною та ЄС, звіт виконання якої є щорічним і представляє собою відповідний рівень адаптації до європейського законодавства. За підсумками 2018 р. загальний рівень виконання Угоди становив 52 %. Водночас, суттєвого прогресу досягнуто у сфері екологізації (табл. 1). У напрямку екологізації відбуваються також і трансформаційні процеси в рамках САП ЄС та впроваджуються найсучасніші заходи (диверсифікація сільськогосподарських культур, фінансова допомога фермерським господарствам, стимулювання несільськогосподарської економічної диверсифікації), (*Zinchuk et al., 2019*).

До обов'язкових елементів САП ЄС належать екологічно сприятливі, або “зелені платежі”, які зв'язані з виробництвом агропродовольчої продукції. Це спеціальні виплати з бюджету САП ЄС, що були введені з 2015 р. й призначені за виконання умов, які сприяють оптимальному використанню природних ресурсів (диверсифікацію культур, утримання постійних пасовищ, створення екологічних зон тощо), (*Popova, 2013*).

Такий підхід стимулює основних виробників ЄС (фермерів) до жорсткого дотримання екологічних норм, споживання і експорту на європейський ринок екологічно безпечної продукції.

Водночас, всі вимоги щодо якості та безпечності сільськогосподарської сировини та харчової продукції в країнах-членах ЄС закладено у відповідних Директивах ЄС з обов'язковим посиленням на стандарт. Директиви мають характер прямої дії передбачають суттєву систему штрафних санкцій у разі їх порушення (*Zinchuk, 2008*).

Таблиця 1. Стан та аналіз виконання Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС з екологічних питань за 2018 р.

Назва розділу угоди	Нормативно-правові акти	Основний зміст та очікувані результати
4.4 Санітарні та фіто-санітарні норми	Закон України “Про безпечність та гігієну кормів”	<ul style="list-style-type: none"> ✓ сприяння розвитку ринку кормів в Україні; ✓ збільшення обсягів виробництва якісних кормів; ✓ зменшення фінансового та адміністративного навантаження на операторів ринку; ✓ підвищення рівня захисту здоров'я тварин.
	Закон України “Про інформацію для споживачів щодо харчових продуктів”	<ul style="list-style-type: none"> ✓ зобов'язання виробників харчових продуктів надавати повну інформацію про свою продукцію; ✓ спрощення та покращення торгівлі з країнами ЄС.
	Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання проведення деяких фіто-санітарних процедур”	<ul style="list-style-type: none"> ✓ можливості залучення приватного сектору до надання послуг із фіто-санітарного інспектування та експертизи продукції на кордоні; ✓ вдосконалення окремих фіто-санітарних процедур у відповідності із законодавством ЄС.
	Закон України “Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів”	<ul style="list-style-type: none"> ✓ повний перехід підприємств на систему контролю за безпечністю харчових продуктів HACCP (Hazard Analysis and Critical Control Point).
	Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення заходів стосовно забезпечення простежуваності” (проект)	<ul style="list-style-type: none"> ✓ вимоги щодо простежуваності харчових продуктів, підвищення відповідальності операторів ринку, упорядкування подвійного забою тварин з метою попередження розповсюдження небезпечних хвороб тварин і проведення відбору зразків для державного контролю.
4.13 Навколишнє природне середовище та цивільний захист	Закон України “Про стратегічну екологічну оцінку”	<ul style="list-style-type: none"> ✓ запровадженні механізму стратегічної екологічної оцінки; ✓ порядок здійснення державного моніторингу вод тощо.
	Закон України “Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року”	<ul style="list-style-type: none"> ✓ управління довкіллям та інтеграції екологічної політики до інших галузевих політик.
	Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у частині доступу до екологічної інформації” (проект)	<ul style="list-style-type: none"> ✓ прозорість і доступність екологічної інформації для споживачів продукції.
	Розпорядженням КМУ про схвалення Концепції створення загально-державної автоматизованої системи “Відкрите довкілля (від 7.11.2018 № 825-р.)”	<ul style="list-style-type: none"> ✓ управління екологічною інформацією у сфері охорони довкілля відповідно до європейських стандартів; ✓ дотримання екологічних прав громадян і забезпечення надання вільного доступу до екологічної інформації про стан довкілля тощо.
	Закон України “Про управління відходами” (проект)	<ul style="list-style-type: none"> ✓ зберігання, сортування, вторинне використання відходів різного походження; ✓ правила й норми поводження з відходами.
4.19 Сільське господарство	Закон України “Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції”	<ul style="list-style-type: none"> ✓ механізми щодо правил ведення органічного виробництва у всіх галузях; ✓ підвищення відповідальності органів сертифікації; ✓ державний контроль за операторами ринку і органами сертифікації; ✓ ведення Переліку органів іноземної сертифікації; ✓ звітність органів сертифікації щодо обсягів органічної продукції; ✓ створення прозорих умов для виробництва та обігу органічних продуктів тощо.
	Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення правової охорони географічних зазначень” (проект)	<ul style="list-style-type: none"> ✓ забезпечення виконання вимог ст. 204-207 Угоди про асоціацію, положень Регламенту ЄС №1151/2012 Європейського Парламенту та Ради від 21 листопада 2012 р. про якість сільськогосподарських продуктів та продуктів харчування.

Джерело: Звіт про виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом за 2018 р., <https://eu-ua.org/sites/default/files/inline/files/association-agreement-implementation-report-2018.pdf>, сс. 22, 31-32, 37.

Упродовж останніх років ЄС також утримує позиції лідерства у виробництві і експорті органічної продукції. Ринок органічної продукції досягнув рівня 37,3 млрд євро, зростаючи щорічно протягом останніх 17 років на 10% (Shukalovych, 2019).

На основі дослідження основних організаційних засад та методичних підходів до формування фінансової державної підтримки органічного виробництва в країнах-членах ЄС, сучасними вітчизняними вченими відмічається, що відсутність чітких прозорих правил та процедур для органічних операторів та функціонуючих інституцій не дозволяє повноцінно функціонувати органічному секторі в Україні (Khomjuk, 2019). Обсяг експорту сільськогосподарської продукції в країни-члени ЄС у 2018 р. досяг певного рекорду та склав 6,3 млрд дол. США у порівнянні з 5,8 млрд дол. США у 2017 р. При цьому, частка ЄС в загальній структурі експорту вітчизняної аграрної продукції у 2018 р. склала 33,5 % . Основною експортною продукцією стали зернові, олійні, насіння олійних, м'ясо та субпродукти, на які припадає 81% усього експорту (UNIAN, 2019).

Україна в умовах глобалізації не може будувати своє майбутнє без врахування ролі великих інтегрованих структур агрохолдингового типу. Вертикальна інтеграція – процес, який є характерним для будь-якої галузі, і свідчить, що такий тип ведення бізнесу фактично пом'якшує потенційні проблеми, пов'язані з нематеріальними активами (Misund et al., 2016). При цьому, рушіями позитивних наслідків у діяльності вертикально інтегрованих структур історично в процесі їх еволюції виступає держава, уряд та міжнародна конкуренція (Desai et al., 2001). Сучасна структура ринку стає все більш інтегрованою, але технологічний прогрес змушує переглянути їх зміст і посилити екологічну складову (Muhammad Khalil Shahid et al., 2007).

За даними асоціації “Український клуб аграрного бізнесу”, роль агрохолдингів в експорті сільськогосподарської продукції є ключовою, особливо у торгівлі зерновими і олійними культурами. За виключенням сої, обсяги експорту агрохолдингів значно перевищують обсяги виробництва сільськогосподарських підприємств інших організаційних форм. Так, частка агрохолдингів у загальному експорті пшениці становить – 37 %, ячменю – 27 %, кукурудзи – 45

%, сої – 28 %, ріпаку – 41 % (Ukrainskyi, 2019).

Суттєвими мотивуючими чинниками розширення експортних можливостей для великих структур агробізнесу є певні стійкі досягнення у сфері інноваційних технологій, впровадженні сучасних методів контролю якості та безпеки продовольчої продукції, застосуванні нових профілактичних методів боротьби зі шкідниками й хворобами та інші. Так, вертикально інтегрований агропромисловий холдинг “Астарта-Київ”, маючи у своєму арсеналі найновіше обладнання, сучасні елеватори з якісним очисним та сушильним обладнанням і пробовідбірниками, має можливість виконувати вимоги щодо системи безпеки продуктів, дотримуватися нових правил та стандартів якості зерна та іншої як рослинницької, так і тваринницької продукції. Також, за формування експортної стратегії, виходити з сортових особливостей, природно-кліматичних умов, нових методів визначення пестицидів, які завдають негативної дії на якість зернової продукції.

Масштабні зміни у технології збору та транспортуванні цукрового буряку, відродження системи водопостачання та зрошення, біоутилізація відходів у відповідності до європейських стандартів, внесення інвестицій в модернізацію виробничих потужностей дозволили освоїти ринки збуту таких країн, як Азербайджан, Судан, Таджикистан, Шрі-Ланка. Щорічно на екологізацію виробництва лише цукрового буряку витрачається близько 3 млн грн. На підприємстві діє замкнутий цикл виробництва, який включає такі стадії, як вирощування цукрового буряку – переробка продукції – переробка відходів на торф на біоенергетичному комплексі. Присутність на Варшавській фондовій біржі – це для компанії визнання її у якості гравця світового бізнесу (Astarta-Kyiv, 2019).

У 2017 р. підрозділ компанії “Лист-Ручки” перейшов на систему органічного землеробства. Процесом сертифікації охоплено вирощування органічної кукурудзи, гречки, вівса та сої на 1,76 тис га. З 2014 р. АМКУ надав дозвіл агрохолдингу “Астарта” на придбання підприємства “Зерно-Агротрейд”, яке здійснює оптову торгівлю зерном, насінням, кормами для тварин, цукром тощо (Astarta-Kyiv, 2019). Органічне рослинництво – це перспективний напрям

розвитку агрохолдингових компаній та шлях до створення конкурентоспроможної галузі сільськогосподарського виробництва.

Реальний внесок у забезпечення сталого розвитку та світової продовольчої безпеки належить компанії ТОВ СП “Нібулон” як світового лідера у продажах зернових та олійних. Географія експорту представлена більш, ніж 70-а країнами світу. У 2017–2018 маркетинговому році експортовано продукції у 29 країн, серед яких країни-члени ЄС, зокрема: Данія, Іспанія, Німеччина, Нідерланди, Франція та Фінляндія. У структурі експорту на пшеницю припадає 44,7 %, кукурудзу – 38,1 %, ячменю – 10,0 %, ріпаку – 3,5 %, сої – 2,8 %, сорго – 0,9 % (ТОВ СП «NIBULON», 2019). В рамках співпраці з Всесвітньою продовольчою програмою ООН (*World Food Program, WFP*), високоякісна сільськогосподарська продукція експортується в країни, що розвиваються, а саме, в Бангладеш, Ефіопію, Кенію, Ефіопію, Ємен, Мавританію, Пакистан. Екологічна політика компанії спрямована на запровадження нових технологій з мінімальним впливом на навколишнє середовище. Обов’язковою вимогою компанії є проходження державної екологічної експертизи з метою заборони реалізації екологічно небезпечних проектів. На даному підприємстві постійно відбувається екологічні дослідження виробничих процесів для оцінки їх впливу на довкілля та впроваджуються екологічно безпечні технології. Компанія здійснює реалізацію власного екологічного стандарту, демонструє приклад екологічно свідомого бізнесу, популяризує високий рівень соціальної відповідальності. Найвідоміший екологічний проект компанії це – підтримка рівня глибин у своїх операційних акваторіях та постійне проведення заходів зариблення. ЄБРР за підсумками 2018 р. відзначив ТОВ СП “Нібулон” бронзовою нагородою у категорії “Екологічні і соціальні інновації” (ТОВ, 2019).

Значні зрушення у напрямку посилення екологічної складової у виробничій та торговельній діяльності характерні й для такого агрохолдингу, як агроіндустріальний холдинг “Миронівський хлібопродукт” (МХП), де розроблено єдину форму ручної внутрішньої звітності з екологічних питань. Зібрані дані детально інформують зацікавлені сторони про відходи, стічні води, викиди в атмосферу як

окремого підприємства, так і агрохолдингу в цілому. Крім того, в документі відображається інформація стосовно витрат на збереження довкілля та призначені для цього споруди. МХП застосовує очисні системи за голанськими технологіями, постійно впроваджує методи екологічного господарювання за досвідом європейських країн. Екологічно орієнтоване виробництво дозволяє нарощувати обсяги експорту: за підсумками 2017 р. МХП експортовано м’яса птиці в кількості 220,98 тис. тонн, у тому числі до ЄС 64 тис. тонн, або 30 % від усього експортного обсягу при зниженні споживання енергії на виробництві 1 кг курятини впродовж останніх 10 років на 50%. МХП в своїй торговельній діяльності дотримується правил угоди та обов’язкової сертифікації продукції за європейськими стандартами. Відповідно до умов ПВЗВТ Україна має право експортувати в ЄС 20 тис. тонн м’яса птиці, у тому числі курячого філе та ще 20 тис. тонн курячих тушок. Продукція МХП експортується виключно у рамках європейського законодавства з відповідним митним кодом (CN code) та за системою кодування продукції ВТІ.

Разом з тим, відомими є факти МХП “обійти” жорсткі обмеження на експорт курятини, а саме курячого філе до ЄС. Ситуація загострилася у зв’язку з експортом на європейський ринок без сплати мита кісток курятини, які у подальшому, в процесі обрізки, реалізовувалися як продукти ЄС у вигляді курячого філе. Крім того, ця продукція експортувалася не лише до ЄС, але і в безмитному режимі на треті ринки, зокрема у Південну Африку. Таким чином, дана компанія намагалася обійти жорсткі обмеження на експорт курятини (філе) в ЄС. Як відомо, птахівництво є найпроблемнішою галуззю сільськогосподарства стосовно дотримання екологічних вимог господарювання. Збільшення обсягів виробництва продукції призводить до дефіциту водних ресурсів, недотримання стандартів у роботі з тваринами, загострення соціальних проблем на сільських територіях тощо.

Суттєвою перешкодою цивілізованого експорту екологічно безпечної сільськогосподарської продукції є моноспеціалізація аграрних холдингів на виробництві найприбутковіших культур. Така ситуація набуває жорсткої критики з боку вітчизняних вчених. Зокрема, О. Могильним та

О. Хомаківською відмічено, що “суспільство має усвідомлювати, що агрохолдинги, використовуючи індустріальні технології монокультурного виробництва, продукуючи побічні негативні екстерналії, збагачуються шляхом накопичення рентних надприбутки від економії коштів на заходах із відтворення і охорони родючості ґрунтів, збереження природних екосистем і ландшафтів, від використання місцевих ресурсів сільських громад. При цьому, проблемами, які вже є і будуть у майбутніх покоління українців, вони не переймаються” (Mogilnij et al., 2017). З огляду на це, повинна набувати значення диверсифікація виробництва. Так, якщо фірма збільшує диверсифікацію продуктового асортименту, досвід сприяє формуванню можливостей для управління виробничими лініями та стратегіями аутсорсингу (Carlos et al., 2018), тим самим нівелюється негативний вплив на екологію наслідків моноспеціалізації. Теорія та докази свідчать про те, що фірми диверсифікуються за умов, якщо мають такі види ресурсів, які важко замінити і які є особливими для різних галузей, або доповнюють ресурси в інших галузях (Klein et al., 2009). Види ресурсів (наприклад, земельних), які використовуються в сільському господарстві, є особливо цінними і, в першу чергу, відчувають екологічну небезпеку з боку аграрних холдингів.

Висновки

Отже, дотримання екологічних принципів у торговельній політиці вертикально інтегрованих структур агробізнесу набуває подальшого розповсюдження. Водночас, екологічні пріоритети повинні постійно враховуватися в інституційних змінах, а недотримання екологічних норм та правил суб'єктами агробізнесу має стати, на кшталт європейської практики, умовою для зняття субсидій, позбавлення бюджетної підтримки, відмови в пільгових кредитах тощо. Екологізація в країнах-членах ЄС є магістральним шляхом реформування САП ЄС, а вимоги до імпорту сільськогосподарської продукції відповідають Угоді про санітарні та фітосанітарні норми СОТ, Директивам ЄС, умовам маркування, сертифікації, документального обліку та іншим нормативам. В усіх європейських країнах дотримуються однакових, діючих в ЄС стандартів, за якими імпортується та реалізується

агропродовольча продукція. Отже, агрохолдинги, результат діяльності яких свідчить про стійку тенденцію до збільшення експорту вітчизняної агропродовольчої продукції, мають бути основними агентами не лише організаційно-виробничих змін, але й, насамперед, екологічних, особливо у процесі виконання Угоди про ПЗЗВТ між Україною та ЄС.

References

- Astarta-Kyiv (2019). *Latifundist*. Retrieved from <https://latifundist.com/kompanii/132-astarta-kiev> [in Ukrainian].
- Beskletko A. (2016). Astarta-Kiyev: 10 let publicnosti - put ot rosta k effektivnosti [Astarta-Kiev: 10 years of publicity - the path from growth to efficiency] *Latifundist*. Retrieved from <https://latifundist.com/blog/read/1526-astarta-kiev-10-let-publicnosti--put-ot-rosta-k-effektivnosti-fotoreportazh> [in Russian].
- Carlos, A., Nogueira, L. & Bataglia, W. (2018). How Diversification affects vertical integration through experience in pharmaceuticals. *Journal of technology management & innovation*, 13 (4), 3–12.
- Desai, A. & Mukherji, A. (2001). The evolution of vertically integrated organizations: the role of historical context. *Management Decision*, 39 (3), 233–243. doi: 10.1108/EUM0000000005454.
- European Parliament's Committee on Agriculture and Rural Development and its Policy Department (2016). Research for Agri Committee – CAP Reform post-2020. Challenges in Agriculture : workshop documentation. Brussels : European Union.
- European Union (2015). Trade for all: towards a more responsible trade and investment policy. Retrieved from http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2015/october/tradoc_153846.pdf.
- Khalil Shahid, M., Jie, R. & Shoulian, T. (2007). Vertically integrated market structure of communications industry and future horizontal market structure. In *International Conference on Industrial Engineering and Engineering Management* (pp. 1935–1939). Singapore : IEEE.
- Khomiuk, N. L. (2019). Metodichni pidkhody do formuvannia finansovoi derzhavnoi pidtrymky orhanichnoho vyrobnytstva v YeS [Methodical approaches to forming of state financial policy for

support the organic production in EU]. In Zinchuk, T. O. (Ed.). *Ahrarna polityka Yevropeiskoho Soiuzu: vyklyky ta perspektyvy* (pp. 476–487). Kyiv : Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].

Klein, P. G. & Lien, L. B. (2009). Diversification, industry structure, and firm strategy: An organizational economics perspective. In Nickerson, J. A. & Silverman, B. S. (Eds.). *Economic Institutions of Strategy. Advances in Strategic Management* (vol. 26) (pp. 289–312). Bingley, UK : Emerald, JAI Press.

Misund, B. & McMillan, D. (2016). Vertical integration and value-relevance: Empirical evidence from oil and gas producers. *Cogent Economics & Finance*, 4 (1). doi: <https://doi.org/10.1080/23322039.2016.1264107>.

Mohylnyi, O. & Khodakivska, O. (2017). Vplyv ahrokhodyniv na rozvytok ahrarnoho sektora krainy [Influence of agroholdings on development of state agricultural sector]. *Ekonomika ta derzhava*, 6, 4–9 [in Ukrainian].

Popova, O. L. (2013). Novi priorityty Spilnoi ahrarnoi polityky YeS na 2014-2020 roky: stratehichni oriientyry dlia rozvytku ahrosfery Ukrainy [The new priorities of CAP EU for 2014-2020: strategic guidelines for Ukrainian agrosphere development]. *Ekonomika APK*, 12, 89–96 [in Ukrainian].

Resursno-analitychnyi tsentr "Suspilstvo i dovkillia" (2017). Ekolohichni pytannia u torhovelnii politytsi YeS ta Ukrainy: shliakh do staloho rozvytku [Environmental issues in EU and Ukrainian trade policy: a path to sustainable development]. Retrieved from <http://www.rac.org.ua/uploads/content/406/files/webenvironmentalissuessocietyandenvironment2017ua.pdf> [in Ukrainian].

Shukalovych, V. F. (2019). Orhanichne vyrobnytstvo yevropeiskoho soiuzu: osnovni trendy ta aktualni instytutsiini transformatsii [Organic production of EU: the main trends and current institutional transformations]. In Zinchuk, T. O. (Ed.). *Ahrarna polityka Yevropeiskoho Soiuzu: vyklyky ta perspektyvy* (pp. 487–494). Kyiv : Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].

TOV SP «NIBULON» (2019). Zovnishnoekonomichna diialnist [Foreign economic activity]. Retrieved from [\[diyalnosti/zovnishnoekonomichna-diyalnist.html\]\(http://www.nibulon.com/data/pro-kompaniyu/napryamki-diyalnosti/zovnishnoekonomichna-diyalnist.html\) \[in Ukrainian\].](http://www.nibulon.com/data/pro-kompaniyu/napryamki-</p></div><div data-bbox=)

Ukrainskyi klub ahrarnoho biznesu (2019). Ahrokhodynhy zabezpechuyut ponad tretynu eksportu osnovnykh s/h kultur [Agro holdings account for over a third of the exports of major agricultural crops]. *UCAB*. Retrieved from http://ucab.ua/ua/pres_sluzhba/novosti/agrokhodynhy_zabezpechuyut_ponad_tretynu_eksportu_osnovnykh_sg_kultur [in Ukrainian].

UNIAN (2019). Ukraina v 2018 rotsi vstanovyla rekord z eksportu silhosproduktii [Ukraine has set a record in 2018 for agricultural exports]. Retrieved from https://www.unian.ua/economics/agro/10416159-ukrajina-v-2018-roci-vstanovila-rekordzeksportusilgosprodukciji.html?_ga=2.36732448.1213109107.1574339838-994570817.1469084145.

Uriadovi ofis koordynatsii yevropeiskoi ta yevroatlantychnoi intehratsii (2018). Zvit pro vykonannia Uhody pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu ta Yevropeiskym Soiuzom za 2018 r. [Report on the Implementation of the Association Agreement between Ukraine and the European Union for 2018]. Retrieved from <https://eu-ua.org/sites/default/files/inline/files/association-agreement-implementation-report-2018.pdf> [in Ukrainian].

Yevropeyskyi Soiuz (1992). Konsolidovani versii Dohovoru pro Yevropeyskyi Soiuz ta Dohovoru pro funktsionuvannia Yevropeiskoho Soiuzu [Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union]. Retrieved from http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU10267.html [in Ukrainian].

Zinchuk, T. O. & Skydan, O. V. (2019). Strukturna modernizatsiia SAP YeS yak vidpovid na vyklyky hlobalizatsii [Structural modernization of CAP EU as the answer on globalization challenges]. In Zinchuk, T. O. (Ed.). *Ahrarna polityka Yevropeiskoho Soiuzu: vyklyky ta perspektyvy* (pp. 113–125). Kyiv : Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].

Zinchuk, T. O. (2008). Yevropeiska intehratsiia: problemy adaptatsii ahrarnoho sektora [European integration: problems of agricultural sector adoption]. Zhytomyr : DVNZ "Derzhavnyi ahroekolohichniy universytet" [in Ukrainian].